

РЕАЛІЗАЦІЯ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ ДО АНАЛІЗУ ЕФЕКТИВНОСТІ ПІДПРИЄМНИЦТВА У РЕГІОНІ

© Максимова Т.С., 2001

Здійснено огляд основних питань і проблем у реалізації системного підходу до аналізу ефективності функціонування підприємницьких структур у регіоні. Наведено класифікацію систем аналізу стану підприємництва; разом з короткою характеристикою кожного виду зазначені їхні недоліки і переваги застосування на українському ринку.

In the article the review of the basic questions and problems in realization of the system approach to the analysis of efficiency of functioning of enterprise structures in region is realized. The classification of systems of the analysis of state of business is indicated; together with the short characteristic of each kind their defects and advantages of application in the Ukrainian market are indicated.

Прогресивність економічного реформування господарської системи в Україні й окремих її територіальних утворень залежить від ступеня дослідженості і рівня застосування ринкових механізмів, засобів і методів їх здійснення.

Ринок – універсальний механізм суспільного розвитку, що забезпечує підпорядкування інтересів виготовлювача інтересам споживача і одночасно виявляє та регулює суспільні потреби, тому ринок варто розглядати не як самоціль, а як засіб досягнення більш високих результатів процесу суспільного відтворення.

Дослідження ринку як системи економічних відносин є необхідною умовою ефективності процесу відтворення і передумовою його стабільного і динамічного розвитку. Дослідження ринку з цього погляду припускає формування системи технологій економічного аналізу функціонування різноманітних компонентів (суб'єктів) організаційно-господарської діяльності, одним із яких є підприємницькі структури. З переходом до ринку стало очевидним, що цивілізоване підприємництво є одним із чинників стійкого розвитку національної економіки, каталізатором економічної динаміки. Особливо значну роль воно набуває в умовах економічної нестабільності, пов'язаних із кардинальною трансформацією ідеології, концепцій і механізмів господарювання. На сучасному етапі розвитку України підприємництво є необхідною умовою використання потенційних можливостей ринкового механізму господарювання, одним з основних чинників виходу вітчизняної економіки з кризових фаз циклічного розвитку і становлення її на шлях стійкого економічного росту.

У свою чергу, використання творчих можливостей підприємництва значною мірою залежить від дослідження теоретичних і методологічних проблем керування ними. Радянська наука взагалі обходила питання підприємництва. Цього слова немає навіть у Тлумачному словнику російської мови С. Ожегова. Радянські вчені трактували підприємництво як виключно класове явище, хоча в буденному житті і господарській практиці більшість людей, а особливо керівників, стикалися з питаннями підприємництва, тому що бачили в ньому заперечення самозаспокоєності, застою, самовдоволення і марнотратства. Господар, позбавлений почуття підприємництва – поганий робітник і керівник, що відбуває на службі

регламентований час. Підприємець шукає і знаходить шляхи розвитку і підвищення ефективності виробництва, поліпшення якості продукції і виконуваної роботи, збільшення прибутку. Головна мета будь-якого підприємця – одержати прибуток на вкладену працю або на вкладений капітал.

Сучасні публікації з проблем підприємництва в основному стосуються дослідження правового й організаційного аспектів. Це дозволяє здійснювати науково обґрунтоване формування об'єктів і структур підприємництва, що варто розглядати як перший ступінь керування цим процесом. Утворювані суб'єкти підприємництва наділені капіталом – особливим чинником підприємницької діяльності. У процесі ведення виробництва і бізнесу підприємець унаслідок невдалих дій або об'єктивних зовнішніх чинників може цілком або частково загубити вкладений капітал. Тому суб'єкт розглядає підприємництво як господарську діяльність, спрямовану на одержання і нарощування прибутку.

Дослідження показали, що в сучасних умовах розвитку ринкових відносин підприємництво орієнтується на нові форми і методи організації своєї діяльності. Зміна форм підприємництва, їх розмаїтість в межах існуючого в Україні законодавства – об'єктивні вимоги сучасної економіки. Від індивідуальних, сімейних, малих підприємницьких структур до створення підприємницьких асоціацій (корпорацій), консорціумів, синдикатів і інших спілок – такий світовий досвід розвитку форм підприємництва. Індивідуальні форми, перевершуючи колективні за своєю кількістю, поступаються їм за масштабами виробництва, потенційними можливостями і спроможностями задовольняти споживчий попит. Проте, заповнюючи вакуум між громіздкими гігантами, вони цементують економіку, заповнюють ринкові ніші і, крім того, стимулюють діяльність партнерів-гігантів.

У світовій практиці всі названі форми підприємництва мають своє місце у виробничій, комерційній і фінансовій діяльності. Активно розвивається цей організаційний процес і в Україні, метою економічної політики якої в цьому напрямку є створення для всіх підприємств рівних можливостей розвитку. Завдяки цьому найбільш ефективні підприємства зможуть домогтися успіху, незалежно від їх розміру і форм власності, що буде означати “створення однакових умов”, як це прийнято в сучасних розвинутих капіталістичних країнах.

Важливою складовою частиною механізму керування підприємництвом є системи і методи оцінки й аналізу процесів, що відбуваються у ньому. Технологія виміру, аналізу і регулювання прибутку на рівні підприємства досліджувана і прогресивно розвивається, про що свідчать численні наукові публікації [1]. Проте інтегрований результат підприємницької діяльності виявляється в системах більш високого рівня – регіонах і країні загалом. Якщо прибуток є критерієм ефективності господарювання на рівні окремих підприємницьких структур, то для регіону таким критерієм можна вважати ефективність економічного розвитку регіону.

Економічна ефективність функціонування об'єкта в узагальненому виді визначається як відношення результатів до витрат ресурсів (матеріальних, трудових, фінансових і капіталу), що знадобилися для їх (результатів) досягнення:

$$\mathcal{E}_{об} = \frac{P \rightarrow \max}{Z \rightarrow \min},$$

де $\mathcal{E}_{об}$ – економічна ефективність суб'єкта господарювання; P – результати господарської діяльності, що прямують до підвищення ($\rightarrow \max$); Z – сумарні витрати ресурсів усіх видів, що прямують до зниження ($\rightarrow \min$).

В умовах ринкової економіки для вираження результатів функціонування систем регіонального і макрорівня використовуються такі показники, як валовий суспільний продукт і валовий національний продукт (відповідно). Сумарні витрати усіх видів ресурсів (у грошовій формі) характеризуються обсягом капітальних вкладень, матеріалізованих у даний (аналізований) період часу. Проте на ефективність регіональної економіки впливають найрізноманітніші чинники, і підприємництво є одним з них. З одного боку, підприємництво, особливо в його малих і середніх формах є ефективним тільки за певних умов і методів керування. З іншого боку, тільки ефективне підприємництво вносить істотний внесок у забезпечення економічного росту і підвищення зайнятості. Створити умови для реалізації цих підходів може економічна політика державного і регіонального рівнів, основний акцент у якій повинен бути зроблений не стільки на фінансову підтримку, скільки на створення можливостей для усунення обмеження інтересів і проблем підприємництва за допомогою нефіскальних заходів. У практиці регіонального керування економічна оцінка й аналіз підприємницької діяльності обмежуються статистичними даними про кількість і види підприємницьких структур, вартість їх нерухомості, розмір оборотних капіталів, негативних прибутків і податкових платежів. Оцінюються соціальні наслідки підприємницької діяльності з погляду робочих місць і впливу на рівень зайнятості. Такий методичний підхід дозволяє зробити тільки горизонтальний (трендовий) зріз оцінки й аналізу процесу, що відбувається в системі. Дослідження методів оцінки й аналізу підприємництва з позицій системного підходу не отримали належного розвитку. Системний підхід щодо дослідження об'єктів заснований на сукупності принципів, що дозволяють реалізувати комплексність проведення аналізу з притягненням широкого арсеналу методів і видів аналізу: горизонтальний; вертикальний; порівняльний; інтегральний; індикативний аналіз. Сьогодні для керування складними системами регіонального і макрорівня застосовують сучасні технології, такі як костерного, селективного, індикативного керування. Вони дозволяють реалізувати принцип гнучкості в керуванні, ефективності адаптації систем до дестабілізуючих впливів внутрішньосистемних і зовнішніх чинників. Ці технології керування, як і традиційні, повинні спиратися на прогресивні економічні методи багатofункціональної спрямованості аналізу. Нами пропонується структуризація основних систем аналізу, (рисунок), що можуть бути використані для керування процесами підприємництва на регіональному рівні.

Горизонтальний (трендовий) аналіз базується на вивченні динаміки окремих показників у часі і дослідженні впливу окремих чинників на зміну відповідних результуючих показників. Результати такого дослідження дозволяють побудувати відповідні факторні моделі, що використовуються в регіоні планомірного керування розвитком підприємництва.

Вертикальний (структурний) аналіз базується на структурному розкладанні агрегованих показників підприємницької діяльності. У процесі застосування цієї системи аналізу розглядаються питомі ваги окремих форм і сфер підприємницької діяльності у відповідних агрегованих показниках у регіоні. Результати цього аналізу можуть бути використані в процесі оцінки ефективності різноманітних структурних елементів підприємництва.

Селективний аналіз базується на зіставленні значень окремих показників або груп (звітних, планових тощо). У процесі використання цієї групи аналізу визначається розмір абсолютних і відносних відхилень показників, які порівнюються за різноманітними об'єктами аналізу. У практиці регіонального керування підприємництвом результати даної системи аналізу можуть бути використані для ранжування об'єктів підприємництва і підбору претендентів для фінансової підтримки.

Класифікація систем аналізу стану підприємництва

Індикативний аналіз передбачає використання системи показників, що дозволяє у формалізованому вигляді описати стан параметрів досліджуваного об'єкта підприємництва. Ці параметри одержали назву індикаторів. Кожний індикатор відбиває стан окремих елементів об'єкта, аналізованого у вигляді системи. Індикатори “ВХОДУ” дозволяють аналізувати ресурсну забезпеченість об'єкта підприємництва, його ресурсний потенціал. Індикатори “ПРОЦЕСУ” оцінюють і аналізують стан функціонування об'єкта, найвищим критерієм якого є рівень конкурентоспроможності об'єкта підприємництва. Індикаторами “ВИХОДУ” є параметри еластичності результатів підприємницької діяльності (доходу, прибутку, економічного росту), що діагностує спроможність об'єкта до стійкого розвитку. Індикаторами “ЗВОРОТНОГО ЗВ'ЯЗКУ” є параметри показників, що оцінюють рівень адаптивності і гнучкості об'єкта підприємницької діяльності.

На основі аналізу значень індикаторів регіональні органи керування зможуть аргументовано розробляти стратегічні напрямки ефективності функціонування системи підприємництва.

Закордонний досвід аналізу підприємницької діяльності широко використовує систему інтегрального аналізу в двох її модифікаціях: “дюпонівська система” і об'єктивно-орієнтований аналіз, що базується на використанні комп'ютерних технологій і спеціального пакета прикладних програм. “Дюпонівська система”, розроблена фірмою “Дюпон” (США), припускає розкладання показника “коефіцієнт рентабельності активів” на ряд приватних фінансових коефіцієнтів його формування, взаємопов'язаних у єдиній системі [2].

Основою об'єктивно-орієнтованого аналізу ефективності підприємництва є модель формування підприємницького доходу (або прибутку) у вигляді сукупності взаємозв'язаних первинних фінансових блоків, що моделюють “класи” елементів (чинників), які безпосередньо формують розмір прибутку. Користувач сам визначає систему таких блоків і “класів”, виходячи зі специфіки господарської діяльності об'єкта підприємництва, щоби відповідно до бажаного ступеня деталізації уявити в моделі всі ключові елементи формування прибутку. Після побудови моделі користувач наповняє всі блоки кількісними характеристиками відповідно до звітної інформації. Систему блоків і “класів” можна розширювати і поглиблювати в міру зміни напрямків діяльності об'єктів підприємництва.

1. Бланк И.А. *Управление прибылью*. – К., 1998. – 544 с. 2. Дамари Р. *Финансы и предпринимательство. Пер. с англ.* – Ярославль, 1993. – 217 с. 3. *Економіка України та шляхи її подальшого реформування. Матеріали Всеукраїнської наради економістів, 14 – 15 вересня 1995 р.* – К., 1996. – 323 с.